

H. Dolguikh

**GLOBAL SOCIAL AND CULTURAL TRANSFORMATION:
CONCEPTUAL DIRECTION OF RESEARCH**

Global process of social and cultural transformation in Europe, Latin America and Asia is considered. Major conceptions of the process are introduced with respect to national specificity and historic conditions.

Key words: social and cultural transformation, globalization, global transformation, social development, culture, process of integration, postcommunist area.

© Г. Догаїх

Надійшла до редакції 26.10.2009

УДК 130.2

"ДРУГА ПРИРОДА" ДРУГОЇ РЕАЛЬНОСТІ**МИКОЛА ЖУРБА,***кандидат філософських наук, завідувач кафедри**гуманітарного та фізичного виховання Інституту хімічних технологій**Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Рубіжне*

У статті, всупереч переорієнтації сучасної філософії з поняття структури на поняття нон-фінальної структурації, яка по суті забезпечує принципово аструктурний і нелінійний спосіб організації цілісності, запропоновано структурний підхід у дослідженні філософії культури. Зосереджено особливу увагу на аналізі економічної та інформаційної культури, які віддзеркалюють парадигмальну установку (гру структури) у напрямку динаміки та самоорганізації культури.

Ключові слова: культура, структура, постмодернізм, деконструкція, економічна культура, інформаційна культура, перекреслення, цивілізація, квазікультура.

Постановка проблеми та стан її вивчення.

Сучасний аналіз соціальних, політичних, економічних трансформацій суспільства неможливий без системних досліджень культурного простору. Епоха постмодернізму, де людина не витримує тиску світу (Ю. Борев), дала поштовх до деконструкції культури та утворення різних її сегментів, котрі отримують свій власний вектор подальшого розвитку. Необхідно зазначити, що така цілеспрямована "векторність" сегментації культури обумовлює певні структурні зміни спрямованості культури щодо її класичного розуміння. Окремі сегменти набувають усе більшої автономії та починають створювати певні поведінкові стереотипи, які формують світоглядні орієнтації людини. Тому деконструкція як деперсоналізація стає передумовою нової культури.

Термін "деконструкція" спочатку розумівся як літературно-критична практика постструктуралізму (Х. Блум, Ж. Дерріда, П. де Ман, Х. Міллер, Дж. Хартман), яка, на думку першоавтора цієї теорії (Ж. Дерріда), не могла запропонувати (створити) нову культуру (тільки новий синтез), але із часом цей "новий культурний синтез" (який почав успішно використовуватися різними галузями знань: психологією, со-

ціологією, культурологією, філософією тощо) призвів до кардинальних змін самої культури, дестабілізуючи та змінюючи традиційні цінності.

Говорячи про структуру культури, необхідно мати на увазі, що вона є системою, яка забезпечує єдність утворених нею елементів. Прийнято виокремлювати "ядро культури"¹, яке утворюється шляхом об'єднання домінуючих рис у кожному її сегменті. На думку І. Тюрменка [1, с. 11] це ядро становить традиційні (історично сформовані) ідеї, яким притаманна особлива цінність. Крім того виділяють "периферію культури" - зовнішні шари, які підвладні змінам і новаціям. На сьогодні акцент повністю зміщено на "периферію культури", яка починає змінювати (деконструювати) "ядро культури". Реалії постмодерну призводять до корінних змін культури як духовного феномена людства, що обумовлює актуальність та необхідність її дослідження.

Таким чином, сьогодні підвищений інтерес до розгляду сутності та структури культури обумовлений її деконструктивністю, плюралістичністю цінностей та відсутністю будь-яких смислових орієнтирів.

¹ Деякі дослідники виокремлюють серцевину культури (основу) та її грані (які підвладні змінам).

№ 8 (99) листопад 2009 р.

Поняття "культури" хоча і є центральним в культурології, але дослідити його не так просто. Так, при велику історію формування й розвитку феномена культури в життєдіяльності людини, на жаль, на сьогодні так і не склалося єдиної думки щодо її визначення, структури та сутності.

З урахуванням особливостей сьогодення серед численних визначень культури² ми схильні до розуміння її передусім як сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених унаслідок цілеспрямованої діяльності людства протягом її історії, а також взаємовідносин, що склалися в процесі споживання, відтворення цих цінностей та їх розподілу та обміну [1, с. 14].

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми.

У світовій скарбниці філософії найбільш повні та змістовні концепції культури представлені в працях В. Віндельбанда, Г. Гегеля, Г. Гердера, Е. Гуссерля, В. Дільтея, Г. Зіммеля, І. Канта, Е. Кассіра, Ф. Ніцше, Г. Ріккєрта, А. Тойнбі, З. Фрейда, А. Шопенгауєра, О. Шпенглера, К. Юнга та ін. Сучасні дослідження філософії культури як українських, так і російських науковців характеризуються висвітленням великої кількості нових шляхів, підходів та концепцій (Ю. Л. Афанасьєв, В. В. Бичков, А. Г. Букін, І. М. Дзюба, В. Д. Ісаєв, Т. К. Гумелюк, О. В. Коршунов, С. Б. Кожевников, А. С. Костомаров, В. Г. Кремінь, Ю. М. Рєзник, В. К. Суханцева, М. О. Шкепу, А. Д. Чаус, З. Д. Яковлева тощо).

Наше дослідження не зводиться, звичайно, до відбору існуючих варіантів чи формування найкращого, найбільш змістовного визначення культури, яке відповідало б сучасним вимогам. **Метою** роботи є розуміння філософії культури в сучасних умовах: визначення сенсу культури в проекції на подальший розвиток людства та можливості її постійної реконструкції залежно від певних історичних умов.

Виклад основного матеріалу. Структурний підхід (М. Закович, В. Ісаєв, С. Повторена, М. Фуко) до аналізу культури надає можливість розкрити специфіку кожної її частини й показати її роль у розвитку суспільства. Ми вважаємо, що такий підхід особливо в сучасних умовах, якнайкраще допоможе з'ясувати структурні зміни ціннісних орієнтацій культури постмодерну. Але питання щодо структури залишається гостро дискусійною проблемою, тим більше, на думку Ю. Муравйова: "Не всі автори усвідомлюють те, що вирішення питання про структуру культури невід'ємне від ідеї культури, від розуміння культури як неструктурованого цілого, що передує часткам" [2]. Таким чином, дослідження структури сучасної культури є актуальним, але воно під силу тільки колективним зусиллям багатьох учених.

Тому наше дослідження ми присвячуємо не розкриттю всієї структури сучасної культури, а її, на наш погляд, основним складовим, котрі суттєво впливають на саму культуру. А точніше сказати, уже не стільки складовим, скільки автономним простором (економічному, інформаційному, політичному тощо), куди переноситься (проектується) вся культура. Так, російські науковці Т. Заславська, Р. Ривкіна дають визначення економічній культурі не в значенні обмеженого компонента, а як "проекції" культури в широкому розумінні на всю сферу соціально-економічних відносин [3].

² Сучасна культурологія у визначенні культури оперує більше, ніж 300 дефініціями [1].

Звісно, розуміти культуру (пошлемося хоча б на думку І. Тюрменка [1, с. 13]) можна крізь призму продуктивної діяльності людини, яка шляхом перетворення природи створила "другу природу" - культуру. Таким чином, ми ні в якому разі не можемо проілюструвати один із вузлових аспектів сучасності - економічний простір, а саме: формування нової економічної культури поведінки сучасної людини. Дослідження культури в економічному просторі, на нашу думку, надасть можливість пояснити деякі біфуркаційні процеси, що відбуваються сьогодні в духовній сфері людини.

При системному підході до дослідження економічної культури необхідно підкреслити місце її в концепції цілої культури. На жаль, проблема структуризації в сучасній науці залишається ще не розв'язаною. Типологія культури може бути різною залежно від обраних критеріїв. У нашому дослідженні ми дотримуємося типології, запропонованої А. Кравченком [4], який визначає галузі, типи, форми та види культури. Відповідно до цієї типології, економічна культура є галуззю культури, яка формує певні сукупності норм, правил та моделей поведінки людей, як відносно замкнутої системи в складі цілого. Але останні зміни в економічному просторі та процеси глобалізації [5] за рахунок розвитку інформаційних технологій надали великий поштовх до трансформації самої культури. Тут, з одного боку, економічна культура як галузь культури формує замкнутість відносно своєї природи й одночасно виступає комплексним та комбінованим утворенням, що знаходиться немовби збоку від загальної концептуальної схеми. Так, наприклад, усі функції культури (пізнавальна, інформаційна, трансляційна, комунікативна, інтегрована, регулятивна, аксіологічна, виховна, світоглядна тощо), притаманні й економічній культурі, але мають певний вектор свого розвитку. Таким чином, розкриття сутності та структурованості економічної культури є питанням упорядкування великої кількості її об'єктів та модусів, визначення її місця, а також пояснення діяльнісних детермінант трансформації культури.

Події, що відбуваються наприкінці ХХ століття, які Е. Тоффлер назвав "третьою хвилею", кардинально змінюють не тільки економіку, економічні процеси, а й економічну культуру, а через неї - і саму культуру. Спостерігається перехід від індустріального до інформаційного суспільства (Й. Масуда, Д. Белл, З. Бжезинський, Е. Тоффлер), де починає домінувати передусім сервісна економіка³, яка стає основним вектором розвитку. На думку Г. Маслової та В. Усольцева, "інформатизація слугує інструментом глобального перерозподілу ідей, влади, ресурсів, капіталу, кадрів, праці, визначаючи сучасну парадигму світу" [6, с. 22].

Розвиток інформаційного суспільства пов'язаний із фундаментальним значенням інформації. Як зазначає В. Сорокіна: "Вільна циркуляція інформації в суспільстві дозволяє їй стати важливим чинником економічного, національного та особистого розвитку" [7, с. 120]. Епоха постмодернізму демонструє актуальність усім відомого вислову Натана Ротшильда: "Хто володіє інформацією - той володіє

³ Спостерігається значне збільшення кількості сервісних працівників.

світом"⁴. Сьогодні є всі підстави говорити про створення інформаційного суспільства, а значить - і нової інформаційної культури, яка може стати вагомою причиною світоглядних змін сучасної людини.

Інформаційні чинники, які впливають на формування сучасної культури, мають вузлові об'єднання, які надають імпульс та налаштовують на певний напрям розвитку. Ми поділяємо думку В. Кременя та В. Ільїної, що найважливішим фактором становлення постмодернізму стала інформаційна культура, яка обумовила перехід від виробництва речей (модерн) до виробництва знаків, символів, інформації [8, с. 303-307]. Сьогодні людина мешкає не в механічному середовищі, а проводить більше свого робочого та вільного часу в інформаційному, де спілкується з людьми та символами. Діяльність людини все менше сконцентрована на виробництві матеріальних товарів. Таким чином, зараз необхідно переглянути виробництво не матеріального, а віртуального продукту. А це неможливо без змістовного дослідження інформаційної культури. Про її структурованість, формування, розвиток та місце в загальній системі культурі ведеться постійна розмова в наукових колах. Але, на жаль, змістовного та конкретного розуміння інформаційної культури в структурі культури не сформовано і на сьогодні це питання залишається відкритим.

У багатьох запропонованих класифікаціях культури інформаційна культура демонструється як функція культури (інформаційна) або нівелюється до типу, форми чи галузі як складовий її аспект. Так, на думку російського вченого В. Сухіні [9], інформаційна культура поки ще є показником не

загальної, а швидше за все професійної культури⁵. Ми частково погоджуємося з такою інтерпретацією інформаційної культури. Натомість зазначимо: дійсно, формування інформаційної культури відбувається саме в межах професійної, але сьогодення свідчить про те, що інформаційна культура більше не є аспектом урегулювання суспільних відносин виключно в професійній діяльності, а набуває ознак загального значення для сучасної людини, котра не може обійтися без науково-інформаційних новацій. Це відкриває нові філософські горизонти дослідження інформаційної культури. Як відзначає В. Маричев: "Інформаційну культуру сьогодні необхідно розглядати не в психологічному і не в педагогічному контексті як визначення об'єктивних і суб'єктивних умов ефективного оволодіння інформаційною технологією, а також уміння користуватися персональними комп'ютерами й інформаційними мережами з можливістю адаптуватися до механізмів їх дій, а в *соціокультурному аспекті*" (курсив наш - М. Ж.) [10, с. 146]. Це все призводить до формування нової раціональності (на базі інформаційної культури), яка виросла із символічних і віртуальних реальностей і по суті є третім, поряд із матеріальним та ідеальним, типом реальності [8, с. 307]. Таким чином, у запропонованому дослідженні інформаційна культура - це вже не культурна реальність, на яку вказує В. Маричев [10, с. 146], а, на нашу думку, створена людиною посткультурна реальність (рис. 1), яка суттєво впливає на форми масової поведінки й усе більше визначає їх. І ця реальність є предметом дослідження сучасної філософії культури.

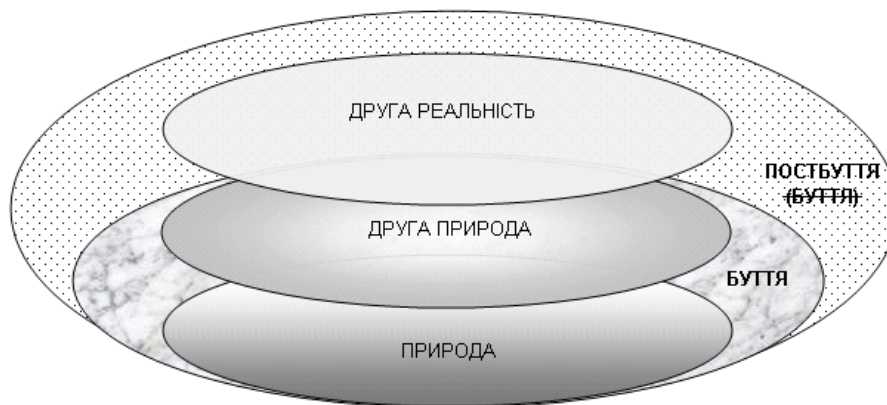

Рис. 1. Еволюція культури.

Має право на існування думка Т. Шорохової [11], що основою визначення "інформаційної культури" повинно стати поняття культури, доповнене відповідно до особливостей цієї специфічної сфери діяльності. Вдало реалізує це положення Е. Семенюк [12] (визнаний спеціаліст у цій галузі), який під інформаційною культурою розуміє інформаційну компоненту людської культури в цілому, об'єктивно характеризуючи рівень усіх здійснених у суспільстві інформаційних процесів та існуючих інформаційних відносин. Таке розуміння логічно вписується у весь хід еволюції культури. Але, на нашу думку, справа не така проста, як видається на перший погляд. Епоха

постмодернізму формує свою власну методологію дослідження, яка, з одного боку, створена внаслідок еволюційних процесів, з іншого - відкидає всі можливі зв'язки з минулим. Тому виникає необхідність дослідити інформаційну культуру, використовуючи категоріальний апарат постмодерну (деконструкцію, симулякр, детериторіалізацію, децентрацію, перекреслення тощо), якого немає в класиці.

Використовуючи категорію перекреслення, яка має онтологічний зв'язок (властивість) із закресленим об'єктом, отримуємо: інформаційна культура - це *культура* (закреслена), яка розглядається не в значенні некультури (повернення в докультурний стан), а як

⁴ Крилатою ця фраза стала, коли в своїй промові її використав Уінстон Черчіль.

⁵ Подібної точки зору дотримуються більшість як українських, так і російських сучасних дослідників.

не некультура (посткультура), яка має генетичний зв'язок із позитивом, що заперечується. Категорію перекреслення вдало використовують В. Кремень, В. Ільїна [8, с. 323] у визначенні різних понять. На нашу думку, такий підхід є перспективним та унікальним у дослідженні інформаційної культури як "другої реальності".

Розглядаючи проблеми сучасної культури щодо повноти дослідження, необхідно підкреслити її бінарну опозиційну пару - цивілізацію. Це питання активно досліджується. На думку Ю. Муравйова, при розгляді культурологічної проблематики не варто в сучасних умовах розглядати та ставити саме проблему взаємодії культури та цивілізації. Ю. Муравйов підкреслює, що, по-перше, навколо цієї проблеми неправомірно піднятий галас, по-друге, опрацювання демаркації між культурою і цивілізацією наскрізь фальшиве та нереальне: "... відходячи від етимологічних та присутніх у повсякденному слововживанні значень цих понять, дослідники надають їм такий термінологічний сенс, який заздалегідь є достатнім тільки для цих індивідуальних концепцій" [2, с. 10]. Авторі створюють видимість, що їм вдалося звести теоретичні кінці з кінцями. У такому розумінні Ю. Муравйов пропонує розглядати цивілізацію як міську культуру. Судячи із цього, відносно структурованості сучасної культури, напевно, варто поставити крапку. Але (на жаль чи на щастя) це не можливо. По-перше, запропонований варіант у контексті дослідження інформаційної культури не надає змістовного її розуміння (всеосяжного), тим паче він не є оригінальним (західноєвропейська традиція ці поняття (культура і цивілізація) розглядає як тотожні, і, судячи із цього та певних досліджень, ця логіка також не позбавлена вад та недоліків). По-друге, проблемі аналізу взаємодії культури та цивілізації присвячено безліч робіт, через що до неї в сучасних умовах це не є актуальним. Але, на наш погляд, тема дослідження взаємодії культури та цивілізації набула другого дихання після виходу у світ фундаментального дослідження проф. В. Ісаєва "Людина в просторі цивілізації та культури" (2003) [13], яке демонструє нову методологію в дослідженні взаємодії культури і цивілізації в сучасних умовах. Ця робота заспокоїть будь-якого скептика щодо вичерпності проблеми. Тому, не відкидаючи великої спадщини проведених досліджень та використовуючи основні онтологічні аспекти демаркації культури і цивілізації у визначенні інформаційної культури, пропонується таке: 1) якщо інформаційна культура базується на принципі допомоги ближньому, то створюється нова культура; 2) якщо розуміємо інформаційну культуру як простір, що базується на конкуренції, отримуємо цивілізацію, а точніше, за термінологією В. Ісаєва, - квазікультуру. Ми переконані, що дослідження інформаційної культури крізь призму культури і цивілізації та запропонованих категорій (В. Ісаєва) має великі можливості та перспективи щодо філософської рефлексії сучасних змін у духовній сфері людини.

Висновки

По-перше, у дослідженні філософії культури запропоновано структурний підхід, який дає можливість розкрити деякі біфуркаційні процеси, що відбуваються в духовній сфері людини.

По-друге, констатовано, що значний розвиток економічних та інформаційних технологій утворює наприкінці ХХ століття потужний симбіоз, який здійснив значний поштовх до деконструкції культури передусім через економічну та інформаційну культуру, надаючи їм власний вектор розвитку.

Постмодернізму притаманна власна методологія, в якій немає єдиної загальної основи, тому одиничне подає універсальне. Таке нон-фінальне гештальтне варіювання та сприйняття ідей нелінійності унеможливорює однозначність прогнозу про еволюційні перспективи культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Культурологія: теорія та історія культури [за ред. І. І. Тюрменко, О. Д. Горбула]. - К. : Центр навч. літератури, 2004. - 368 с.
2. Муравьёв Ю. А. Структура культуры / Ю. А. Муравьёв // Истина. Культура. Идеал. - М. : Прометей, 1995. - 194 с. - [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://scepsis.ru/library/id_2395.html.
3. Заславська Т. И. Социология экономической жизни. Очерки теории / Т. И. Заславская, Р. В. Рывкина. - Новосибирск : Наука, 1991. - 446 с.
4. Кравченко А. И. Культурология. - [3-е изд.] / А. И. Кравченко. - М. : Академический проект, 2001. - 496 с.
5. Пашкус В. Ю. Новая экономика: понятие и причины возникновения / В. Ю. Пашкус // Становление информационной экономики: теория и практика : [сб. научн. трудов / под ред. д.э.н. Б. В. Корнейчука]. - СПб. : НЕСТОР, 2006. - [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://korneichuk.spbstu.ru/publications/info_economics2.html.
6. Маслова Г. Система інформатизації та її застосування в управлінні регіоном / Г. Маслова, В. Усольцев // Економіка України. - 2009. - № 7. - С. 21-28.
7. Сорокина В. Н. Культура информационного общества / В. Н. Сорокина // Введение в культурологию. Курс лекций / [под ред. Ю. Н. Солониной, Е. Г. Соколова]. - СПб., 2003. - С. 119-124 - [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Solon/10.php.
8. Кремень В. Г. Філософія: Логос, Софія, Розум : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / В. Г. Кремень, В. В. Ільїна. - К. : Книга, 2006. - 432 с.
9. Сушина В. Ф. Человек в мире информатики / В. Ф. Сушина. - М. : Радио и связь, 1992. - 111 с.
10. Маричев В. В. Научная картина мира в культуре современного общества : дис. на получение науч. степени кандидата филос. наук : 09.00.13 - Религиоведение, философская антропология, философия культуры / В. В. Маричев. - Ставрополь, 2004. - 200 с.
11. Шорохова Т. И. Сущность, структура и компоненты информационной культуры личности обучающихся в условиях дистанционного обучения / Т. И. Шорохова ; Межрегиональная научно-практическая конференция (заочная) 2007. - [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://www.muh.ru/arch/2007/konf_mShorohova.htm?user=a62cf74cc9be19d45d608226d0588364.
12. Семенов Э. П. Глобализация и социальная роль информатики / Э. П. Семенов // Науч.-техн. информация. - Сер. 1. - М. : ВИНТИ, 2003. - № 1. - С. 1-10.
13. Исаев В. Д. Человек в пространстве цивилизации и культуры / В. Д. Исаев. - Луганск : Світлиця, 2003. - 188 с.

M. Zhurba

"SECOND NATURE" OF ANOTHER REALITY

This paper presents structural approach in investigating culture philosophy in contrast with reorientation of modern philosophy from the structure concept to the non-final structuration one which provides, in the main, unstructural and nonlinear method of integraty organization. A particular attention in the paper presented is paid to the analysis of economical and informational culture which bixes the paradigm orientation (structure game) as far as dynamics and self-organization of culture is concerned.

Key words: culture, structure, postmodernizm, deconstruction, economical, culture, informational culture, canceling, civilization, quaziculture.

© М. Журба

Надійшла до редакції 27.10.2009

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

У ВИМОГАХ ДО СТАТЕЙ, ЩО ПРИЙМАЮТЬСЯ ДО РОЗГЛЯДУ РЕДАКЦІЙНОЮ КОЛЕГІЄЮ ЖУРНАЛУ, ВІДБУЛИСЯ ЗМІНИ:

Редакція журналу приймає до розгляду рукописи статей обсягом до 1 друкованого аркуша. Рукопис повинен містити: УДК, назву статті (**українською та англійською мовами**), дані про автора, коротку анотацію статті (до 10-15 рядків) **українською та англійською мовами**, **перелік ключових слів українською та англійською мовами**, основний текст статті подається українською мовою, висновки і список літератури. **Останній має бути оформлений згідно з новими вимогами ВАК України, затвердженими наказом № 63 від 26.01.2008 р.** Крім того, слід надсилати рецензію на статтю.

Редакція заохочує авторів чітко формулювати проблему, яку досліджує автор, подавати обґрунтування її актуальності, акцентувати увагу на науковій новизні і практичній цінності результатів досліджень автора. Редакція надає методичну допомогу молодим авторам щодо оформлення статей.

Дані про автора повинні містити: прізвище та ім'я автора, його науковий ступінь та звання, посаду та назву установи, де працює автор, а також основну галузь наукових інтересів автора.

Матеріал подається в електронному вигляді (дискета або E-mail), підготовленому у форматі текстового редактора Word, а також роздрукованому в форматі А4 з інтервалом 1,5. Формули подаються у Microsoft Equation 3.0, графіки та діаграми – в Microsoft Office Excel.

Редакція зберігає за собою право на редагування і скорочення матеріалів. Рукописи не повертаються.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.

Пишіть і заходьте: 83086, Донецьк, вул. Артема, 45.
Телефонуйте і надсилайте: факс: (062)337-04-80,
e-mail: ukcdb@stels.net